

فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۴۴، پاییز ۱۳۸۶، ۱۹۴ - ۱۶۵

مسئولیت ناشی از کالای معیوب: مطالعه تطبیقی در حقوق سوییس و ایران^۱

محسن صادقی*

پذیرش: ۸۶/۵/۱۷

دریافت: ۸۴/۸/۲۲

تولیدکننده / فروشنده / مصرف کننده / حقوق سوییس / حقوق ایران / مسئولیت مبتنی
بر تقصیر و مسئولیت محض

چکیده

جدیدترین شیوه حقوقی حمایت از حقوق مصرف کننده در نظام‌های حقوقی مختلف، قابل شدن مسئولیت محض برای تولیدکننده و فروشنده محصولات معیوب است. منظور از مسئولیت محض آن است که تولیدکننده کالای معیوب به صرف معیوب بودن کالا و صرف نظر از تقصیر یا عدم تقصیر او در برابر مصرف کنندگان زیان دیده مسئول است. این شیوه به دلیل ناکارآمدی نظام مسئولیت قراردادی و مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر ایجاد شد و امروزه در قوانین کشورهای گوناگون از جمله سوییس وارد متون قانونی شده است این در حالی است که قانونگذار و رویه قضایی ایران همچنان مقید به اصول سنتی مسئولیت مدنی هستند؛ اصولی که مصرف کننده را بنحو شایسته حمایت نمی کنند.

آنچه در این مقاله بدان پرداخته می شود مطالعه تطبیقی حقوق سوییس و ایران در زمینه حمایت از حقوق مصرف کننده و بیان نقایص نظام حقوقی ایران در این زمینه است. همچنین متناسب با موضوعات مطروحه، اشاراتی به مصوبه اخیر مجلس شورای اسلامی در مورد لایحه حمایت از حقوق مصرف کننده خواهیم داشت.

طبقه بندی JEL: K13.

1. Product Liability: Comparative Study in Swiss and Iranian Law.

* دانشجوی دوره دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تهران و پژوهشگر موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی
sadeghi202002@yahoo.com

مقدمه

لزوم همگامی قواعد و اصول حقوقی با نیازهای اجتماع، ضرورتی غیرقابل انکار است. حفظ سنت‌های حقوقی در کنار ارزش والایی که دارد، با این خطر همراه است که قانونگذار و حقوقدان را پایند اصول سنتی ساخته و ایشان را از منطبق ساختن حقوق با تحولات روزمره غافل سازد. از این رو گرایش غالب بر آن است که می‌توان بر مبنای مصالح و نیازهای عملی جامعه، از اصول حقوقی سنتی عدول کرد. این تفکر بر عرصه‌های مختلف حقوق از جمله حقوق مصرف‌کننده تأثیرات عمیق گذاشته است و پیرو همین امر قانون‌گذار اکثر کشورها، متناسب با تحولات فنی و صنعتی جدید و برای حمایت بیشتر از حقوق مصرف‌کننده، قواعد ویژه‌ای را تأسیس کردند. از جمله موضوعات بسیار مهم مطرح در حقوق مصرف‌کننده، «مسئولیت ناشی از عیب تولید»^۱ می‌باشد که این حوزه نیز متناسب با تحولات جدید، تغییرات شگرفی را به خود دیده است. قانونگذار کشورها که به ناکارآمدی نظام سنتی «مسئولیت مبتنی بر تقصیر» در خسارات ناشی از عیب تولید، به خوبی پی‌برده بودند، به منظور حمایت شایسته از مصرف‌کننده خسارت دیده، برای تولیدکننده و فروشنده کالا قایل به مسئولیت محض^۲ شده‌اند تا تولیدکننده و فروشنده کالای معیوب نتواند از ناتوانی مصرف‌کننده در اثبات تقصیر او سوءاستفاده کرده و خود را در پشت معایب نظام مسئولیت ناشی از تقصیر پنهان سازد و در نتیجه، مصرف‌کننده از جبران زیان متحمل شده، محروم شود.

نظام حقوقی کشور سوئیس نیز از این تحولات مصون نماند. هر چند قانون‌گذار و حقوقدانان این کشور بر اصل مسئولیت مبتنی بر تقصیر تأکید کرده و مسئولیت بدون تقصیر را امری کاملاً استثنایی تلقی می‌کردند،^۳ اما این مقاومت در برابر نیازها دیری نپایید و به رغم آن که مسئولیت مبتنی بر تقصیر، اصل بودن خود را حفظ کرده و نظام مسئولیت

1. Product Liability.

2. Strict Liability.

۳. پیر آنژل، رساله تعهدات در حقوق سوئیس، شماره ۱۰۴؛ به نقل از: ناصر کاتوزیان، ضمان قهری، جلد ۱، (تهران:

انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴)، ص ۳۳۴.

محض تنها جنبه استثنایی به خود گرفت اما قانونگذار در سال ۱۹۹۳ با وضع «قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید»^۱ برای تولیدکننده قائل به مسئولیت محض شد؛ هر چند رویه قضایی نیز در تسریع این تحول بسیار مؤثر بود. دلایلی که ما را به انتخاب حقوق سوییس برای مطالعه تطبیقی بر انگیخت عبارتند از:

۱- وجود دو نظام متفاوت حاکم بر مسئولیت ناشی از عیب تولید، از جمله ویژگی‌های خاص نظام حقوقی سوییس است. توضیح آنکه در بسیاری از موارد، نظام مسئولیت محض بر دعوی مسئولیت ناشی از عیب تولید حاکم است و در برخی موارد نیز از نظام مسئولیت مبتنی بر تقصیر استفاده شده است. ۲- وجود قوانین خاص راجع به مسئولیت ناشی از عیب تولید و رویه قضایی فعال کشور سوییس، ما را بر آن داشت تا نظام حقوقی این کشور را برای مطالعه تطبیقی برگزینیم ضمن آنکه تشابه قواعد مسئولیت ناشی از عیب تولید در حقوق سوییس با قواعد حقوقی اتحادیه اروپا در این زمینه، خواننده را غیرمستقیم با اصول کلی مسئولیت ناشی از تولید در اتحادیه اروپا آشنا می‌سازد.

نظام حقوقی ایران در این زمینه وضعیتی کاملاً متفاوت با حقوق سوییس دارد زیرا نه تنها در حقوق ما قانون خاصی در مورد مسئولیت ناشی از عیب تولید وجود ندارد، بلکه رویه قضایی ایران نیز در خصوص روشن ساختن اصول و چارچوب کلی این موضوع چندان فعال نبوده است. البته در حقوق ما قواعدی کلی ناظر به بحث مسئولیت وجود دارد که از آن‌ها می‌توان برای رفع خلأ قانونی بهره برد اما از آنجا که این قواعد چندان به نفع مصرف‌کننده نبوده و در بسیاری از موارد وی را از جبران خسارت محتمل شده، محروم می‌کند لذا نمی‌توان به اتکای آن‌ها مصرف‌کننده را مورد حمایت مناسب قرار داد. همچنین به تازگی لایحه حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان که کلیات آن در ۱۳۸۴/۳/۳۱ به تصویب مجلس رسید، در صحن علنی مجلس طرح و تصویب گردید اما از آنجا که این مصوبه با ایراداتی از سوی شورای نگهبان مواجه شده است، لذا هنوز جزو قوانین رسمی و قابل استناد ایران محسوب نمی‌شود. با این حال، در این مقاله برحسب موضوع اشاراتی به برخی مواد این لایحه می‌نماییم تا سیاست کلی مقنن در حمایت از حقوق مصرف‌کننده را

1. Product Liability Act (Bundesgesetz Über Die Produkte Haftpflicht).

دریابیم.

مطالعه تطبیقی مندرج در این مقاله می‌تواند نقاط ضعف حقوق ایران از جمله خلأ قانونی راجع به مسئولیت محض فروشنده و دشواری‌های حقوقی مصرف‌کننده در مطالبه خسارت ناشی از کالای معیوب را بخوبی آشکار سازد. در ارایه مطالب هر بخش، ابتدا سعی کرده‌ایم که به نظام حقوقی سوییس اشاره کنیم و بر اساس آن به مطالعه تطبیقی در حقوق ایران پرداخته و موارد خلأ قانونی ایران را تبیین نماییم.

فصل نخست: کلیاتی در باب مسئولیت ناشی از عیب تولید

مسئولیت ناشی از عیب تولید، ناظر به مسئولیتی است که در نتیجه استفاده از کالای معیوب حاصل شده و به خاطر همین خطر، محصول مزبور را محصول غیرایمن^۱ می‌نامند.^۲ کشورهای اروپایی برای یکنواخت‌سازی قانون مسئولیت تولید، دستورالعمل اتحادیه اروپا^۳ را تهیه دیدند و کلیه کشورهای عضو اتحادیه به همراه کشورهای عضو کنوانسیون منطقه اقتصادی اروپا^۴ (EEA) مکلف شدند که قوانین داخلی خود را با قواعد دستورالعمل منطبق سازند. علی‌رغم آنکه کشور سوئیس، عضو اتحادیه اروپا نبوده و بر خلاف دیگر اعضای موافقت‌نامه مناطق تجارت آزاد اروپا^۵ (متشکل از کشورهای سوئیس، ایسلند، نروژ و لیختن‌اشتاین)، در کنوانسیون منطقه اقتصادی اروپا عضویت ندارد، اما از مقایسه قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید مصوب ۱۸ ژوئن ۱۹۹۳ با مقررات دستورالعمل می‌توان دریافت که قانونگذار سوئیس بطور اختیاری، مواد قانون را منطبق با مقررات دستورالعمل وضع کرده و استانداردهای مقرر در دستورالعمل را لحاظ کرده است. البته آنچه در باب تبعیت از قانون سوییس از دستورالعمل اتحادیه اروپا گفتیم، به منزله مطابقت کامل این دو با یکدیگر نیست اما تفاوت‌های موجود غالباً جنبه زبانی و واژه‌ای دارد که این نیز اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسیده است زیرا قانونگذار سوئیس مکلف بوده است که متن

1. Unsafe Product.

2. Harry Duintjer Tabbens, O p.cit, p.2.

3. EU Directive.

4. European Economic Area.

5. EFTA.

دستورالعمل را با واژگانی هماهنگ با ادبیات قانونی سوییس، وارد حقوق داخلی این کشور کند.^۱ قانون مورد بحث، با هدف مقرر کردن حداقل معیارهای تولید و حمایت از حقوق مصرف‌کننده وضع شده و امروزه حاکم بر مسئولیت ناشی از تولید است. اما در حقوق ایران، در مورد مسئولیت ناشی از عیب تولید، با توجه به نبودن قانون خاص، خلأ قانونی بسیاری دیده می‌شود و هرچند قاعده معروف "لاضرر و لا ضرار"، اقتضا می‌کند که هر زیانی باید جبران شود اما نبودن قواعد و اصول خاص و اکتفا شدن به اصول سنتی باعث شده است که بسیاری از زیان‌های وارد بر مصرف‌کنندگان کالاهای معیوب به علت خلأ قانونی و ناتوانی زیان‌دیدگان از اثبات تقصیر تولیدکننده، بدون جبران باقی بماند.

در ادامه بخش کلیات، ابتدا از سیر تحول مسئولیت سنتی ناشی از عیب تولید به مسئولیت محض و دلایل حقوقی و اقتصادی آن سخن می‌گوییم و سپس به آثار اقتصادی پذیرش نظام مسئولیت محض می‌پردازیم:

بخش نخست - سیر تحول مسئولیت سنتی ناشی از عیب تولید به مسئولیت محض

نظام‌های مسئولیت حقوقی بطور کلی به دو دسته نظام مبتنی بر تقصیر و نظام بدون تقصیر (مسئولیت محض) تقسیم می‌شوند. این نظام‌ها در زمینه مسئولیت ناشی از عیب تولید، دارای ویژگی‌های خاص خود هستند. در ادامه ویژگی‌ها و جایگاه قانونی هر یک از این نظام‌ها را در حقوق سوییس و ایران مورد بررسی قرار می‌دهیم:

الف) نظام مسئولیت مبتنی بر تقصیر

نظام مبتنی بر تقصیر نیز خود به دو دسته مسئولیت قراردادی و مسئولیت مدنی (غیرقراردادی) تقسیم می‌گردد. در مسئولیت قراردادی، میان تولیدکننده کالای معیوب یا فروشنده آن با خریدار، رابطه قراردادی وجود داشته و تولیدکننده یا فروشنده به واسطه نقض تعهد قراردادی، مکلف به جبران خسارت است اما در مسئولیت مدنی هیچ رابطه قراردادی صحیح و قانونی میان این اشخاص وجود ندارد. در این قسمت ویژگی‌ها، معایب

1. William C. Haffman, Susanne Hill-Arning, Guide to Product Liability in Europe, (Deventer- Boston: Kluwer Law and Taxation publisher, 199۳) p.123.

و مزایای هر یک از این دو نظام را در حقوق ایران و سوییس ارزیابی می‌کنیم.

۱. مسئولیت قراردادی ناشی از تولید محصول

در حقوق سوییس، نظام سنتی مسئولیت ناشی از تولید در بخش قراردادهای، مبتنی بر تقصیر بوده و قانون تعهدات این کشور، منبع اصلی تعیین قواعد آن بوده است. مطابق ماده ۱۹۷ قانون تعهدات، فروشنده در قبال نقض تعهدات صریح و یا ضمنی قرارداد فروش کالای منقول، در برابر خریدار زیان‌دیده مسئول است.^۱ منظور از عیب کالا نیز عیبی است که ارزش یا تناسب کالا برای استفاده متعارف را به نحو اساسی کاهش داده یا آن را از بین ببرد.^۲ مطابق این نظام، خریدار باید کالا را پس از تحویل گرفتن، بررسی کرده و فروشنده را فوراً از هرگونه عیب، آنگاه ساخته یا از حقوق خود بگذرد. اگر خریدار تصمیم به فسخ قرارداد بگیرد، فروشنده صرف‌نظر از هرگونه تقصیری، مسئول خسارات مستقیم است. البته او در قبال خسارات غیرمستقیم نیز مسئولیت دارد اما اگر بتواند اثبات کند که در وقوع خسارت، مقصر نبوده است می‌تواند از بند مسئولیت برهد (منظور از خسارت غیرمستقیم، عدم النفع بوده و سایر خسارات، مستقیم تلقی می‌شوند).

نظام مسئولیت قراردادی، به نفع خریدار است چرا که مصرف‌کننده زیان‌دیده را از اثبات تقصیر معاف می‌کند زیرا همین که زیانی از کالای معیوب به مصرف‌کننده وارد آید، به منزله عدم انجام تعهد تولیدکننده و تقصیر اوست. به علاوه در حقوق سوییس، در مورد نقض تعهدات ضمنی فروشنده کالا (تعهد به سالم و ایمن بودن آن)، مرور زمان کوتاه‌تری برای طرح دعوا پیش‌بینی و خریدار تنها می‌تواند ظرف یکسال از تاریخ تحویل کالا علیه فروشنده اقامه دعوا کند مگر آنکه با بیع تضمین طولانی‌تری بدهد.^۳ با این حال نباید از نقاط ضعف نظام مسئولیت قراردادی غافل شد چرا که اولاً: دعوای مسئولیت در این فرض، مبتنی بر رابطه قراردادی است لذا خریدار تنها می‌تواند علیه کسی طرح دعوا کند

1. Art.197 "1. Le vendeur est tenu de garantir l'acheteur tant en raison des qualite's promises qu'en raison des de'fautes qui mate'riellement ou juridiquement en l'event a' la chose soit sa valeur, soit son utilite' pre'vue ou qui les diminuent dans une notable mesur. 2. Il repond de ces de'fautes, m^eme s'il les ignorait."

2. Schweizer Ruck, Product Liability Claims in Europe, In: www.fibl.org/english/shop/terms1.pHp, p.22

3. Schweizer Ruck, Op.cit p.22

که کالا را مستقیماً از او خریده است و با او رابطه قراردادی دارد.^۱ ثانیاً: تنها مصرف کننده‌ای که طرف قرارداد است می‌تواند بر اساس این نظام به طرح دعوا پردازد نه سایر مصرف کننده زیان دیده؛ ثالثاً: گنجاندن شرط عدم مسئولیت یا "شرط تبری از عیوب کالا"، می‌تواند تولیدکننده یا فروشنده را از بند مسئولیت برهاند لذا این دو به عنوان طرف قوی تر قرارداد می‌توانند به راحتی از این موقعیت قراردادی به نفع خود و به زیان مصرف کننده، بهره‌برداری نمایند.^۲

در حقوق ایران، معیوب بودن یک کالا به خریدار امکان می‌دهد تا به استناد خيار عیب (مواد ۴۲۲ به بعد قانون مدنی) از طریق فسخ معامله یا گرفتن مابه‌التفاوت قیمت کالای صحیح و معیوب (ارش)، زیان خود را جبران کند.^۳ مبنای نقض تعهد در فقه نیز دیده می‌شود به طوری که فقهای بنامی چون شیخ انصاری، صاحب جواهر و سیدمحمد کاظم یزدی، بر این عقیده‌اند که سلامت مبیع، از جمله شروط بنایی است که در تمام بیع‌ها وجود دارد و خریدار بر اساس تعهد ضمنی بایع معامله می‌کند و همین شرط بنایی است که مبنای خيار عیب قرار گرفته است.^۴

راه حل حقوق ایران، علاوه بر سه ایراد فوق الذکر، دارای اشکالات زیر است:

۱- اگر بر مصرف کننده، خسارتی وارد شود که فراتر از خيار عیب و ارش باشد، نمی‌توان آن خسارت را به استناد خيار عیب از تولیدکننده گرفت زیرا با توجه به نحوه محاسبه میزان خسارات قابل مطالبه بر اساس خيار عیب و ارش طبق قانون مدنی، برخی خسارات غیرقابل جبران می‌مانند. به علاوه اگر تولیدکننده بتواند اثبات نماید که تمام

1. Dix W Noel Jerry J. Phillips, Product Liability, (West Publishing co. ,1981), pp 47 & seq.

۲. در حقوق ایران، می‌توان به استناد حکم ماده ۹۷۵ قانون مدنی که قراردادهای مخالف نظم عمومی و اخلاق حسنه را باطل می‌داند، برخی از شروط تبری از عیوب را فاقد اعتبار دانست اما این راهکار به دلیل ابهام مفهومی نظم عمومی و اخلاق حسنه، همه جا گره گشا نیست.

۳. در فقه برخی فقیهان از جمله شیخ مرتضی انصاری، مبنای فسخ معامله در خيار عیب را تخلف فروشنده از توافق ضمنی طرفین در مورد سالم بودن کالا و مبنای گرفتن ارش را جبران خسارت می‌دانند (ر.ک. به: مکاسب، صص ۲۵۵ و ۲۵۶).

۴. شیخ مرتضی انصاری، مکاسب، صص ۲۵۲ و ۲۵۳؛ شیخ محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام، جلد ۲۳، صص ۲۳۵؛ سیدمحمد کاظم یزدی، حاشیه بر مکاسب، صص ۱۳۸ و ۱۳۹.

احتیاط‌های لازم را در ساخت کالا به کار برده است اما عیب موجود در کالا به خاطر حادثه خارجی بوده است که به وی مربوط نیست نمی‌توان او را تنها بدلیل فروشنده بودن کالا و ضرورت آگاهی از عیب کالا، مسئول جبران خسارت دانست.^۱

۲- در مواردی که فروشنده خود سازنده کالا نیست و تنها نقش واسطه را به عهده دارد و کالا را سر بسته می‌فروشد نیز برغم وجود قرارداد، نمی‌توان او را در برابر عیوب پنهانی که در کالا وجود دارد و او نمی‌توانسته از آن‌ها مطلع شود، ضامن دانست و حتی نمی‌توان مدعی شد که او بطور ضمنی، سلامت کالای سر بسته را تضمین کرده است.^۲

۳- فروشنده اصولاً مسئول عیوب پنهانی کالا است و در مورد عیوب آشکار نیز زمانی می‌توان او را مسئول دانست که خریدار از عیب کالا آگاه نباشد لذا اگر عیب چنان آشکار باشد که نتوان خریدار را ناآگاه فرض کرد یا اگر فروشنده کالا را با تذکر معیوب بودن به خریدار بفروشد دیگر نمی‌توان بر اساس تضمین ضمنی سلامت کالا و خیار عیب، فروشنده را مسئول دانست.

۲. نظام مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر

بر اساس این مبنا زیان دیده باید اثبات کند که تولیدکننده در تولید و عرضه محصول، مرتکب تقصیر شده و زیان مستقیماً از این تقصیر به بار آمده است. در تشخیص این تقصیر، داوری عرف و در نظر گرفتن رفتار یک تولیدکننده متعارف و معقول، ضروری است. در نتیجه، عدم احراز تقصیر تولیدکننده، او را از مسئولیت معاف می‌کند؛ وانگهی خسارات غیرمستقیم یعنی خساراتی که با فعل زیانبار رابطه مستقیم ندارد، قابل مطالبه نیست.

ناکارآمدی نظام سنتی مسئولیت قراردادی در جبران کامل خسارت، قانونگذار سویسی را بر آن داشت تا به خریدار کالای معیوب این امکان را بدهد که در کنار طرح دعوا علیه فروشنده به استناد قرارداد بیع، بتواند به استناد قواعد عمومی مسئولیت مدنی، علیه تولیدکننده محصول اقامه دعوا کند. مستند قانونی این نوع مسئولیت در حقوق سوییس،

۱. ناصر کاتوزیان، پیشین، ص ۱۴۴.

۲. البته در جایی که تولیدکننده با نام تجاری خود به عرضه کالا می‌پردازد می‌توان برای او مسئولیت قراردادی قایل شد.

قانون تعهدات است که تکلیف احتیاط و مراقبت را بر تولیدکننده تحمیل کرده و آن را تا حدی گسترش داده است که شامل دست اندرکاران امر توزیع نیز می‌شود. قانون تعهدات در بند ۱ ماده ۴۱ با بیان یک اصل کلی مقرر می‌دارد: «هر کس به نحو نامشروع خسارتی به دیگری وارد کند خواه عمداً و خواه بر اثر بی احتیاطی، مسئول جبران آن است.»^۱ قید نامشروع بخوبی گویای آن است که تولیدکننده تنها در صورت ثابت شدن تقصیر، مکلف به جبران خسارت بوده است.

حقوقدانان سویسی با استفاده از این اصل کلی و مواد بعدی فصل «تعهدات ناشی از اعمال خلاف قانون»، چنین استنباط کرده‌اند که منظور از عمل نامشروع، فعلی یا ترک فعلی است که منجر به نقض حقی نوشته یا نانوخته یک شخص شود؛ فعلی که سبب ورود خسارت فیزیکی گردد کاملاً نامشروع است. تولیدکننده یک محصول، مکلف است در تولید کالای خود، استانداردهای نوعی و متعارف احتیاط و مراقبت را رعایت کرده و کوتاهی وی در این زمینه، تقصیر محسوب می‌شود و شخص زیان‌دیده می‌توان بابت جبران خسارت، مستقیماً علیه تولیدکننده اقامه دعوا کند؛ ضمن آنکه مسئولیت اعمال کارگران تولیدکننده نیز با اوست.^۲

مبتنی بودن مسئولیت مدنی تولیدکننده بر اصل تقصیر، به او امکان می‌دهد تا برای رهایی خود، از دو دفاع بهره گیرد: ۱. عیب مورد نظر خارج از کنترل وی بوده و حتی با مراقبت و نظارت کافی نیز قابل کشف و رفع نبوده است. ۲. اگر تولیدکننده را در قبال عمل کارگر یا همکار او مسئول بدانیم در مقام دفاع می‌تواند اثبات کند که احتیاط کافی را {که اوضاع و احوال قضیه ایجاب می‌نموده است} انجام داده و یا اگر انجام هم می‌داد خسارت اتفاق می‌افتاد (بر گرفته از بند ۱ ماده ۵۵ ق. تعهدات سویسی).

نظام مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر، هر چند دامنه مسئولیت را گسترش داده و آن را محدود به فروشنده مستقیم کالا نکرده است اما از آنجا که تکلیف اثبات تقصیر را بردوش خواهان دعوا می‌گذارد و زیان‌دیده در بسیاری از موارد، قادر به اثبات تقصیر بویژه تقصیر

1. Art. 41 "Celui qui cause d'une manière illicite, un dommage à autrui, soit intentionnellement, soit par négligence ou imprudence, est tenu de la réparer."

2. Schweizer Ruck, Op.cit, p.22.

سازمانی نیست، با انتقاد روبروست. از این رو قانونگذار برای حمایت بیشتر از مصرف کننده، در بسیاری موارد، اماره تقصیر به نفع زیان دیده وضع کرده است. برای مثال، در بند ۱ ماده ۵۵ ق. تعهدات، کارفرماست که باید بی تقصیری خود را اثبات نماید. همچنین دادگاه فدرال سوییس در رای مورخ ۱۹۸۴، تفسیری موسع از تقصیر قابل انتساب ارائه کرده و آن را به غفلت تولید کننده در نظارت بر کارگران و دستورالعمل ساخت کالا و یا انتخاب دقیق کارگران نیز توسعه داده است. با این حال، نیازهای عملی، مقنن را بدین سمت سوق داد که نظامی جدید در روابط تولید کننده و مصرف کننده برقرار سازد تا اثبات بی تقصیر بودن نیز نتواند مصرف کننده زیان دیده را از جبران خسارت محروم شود. این گرایش، زمینه وضع قانون ۱۹۹۳ را فراهم ساخت.

در حقوق ایران برای یافتن مبنای حقوقی و محمل قانونی مسئولیت مدنی تولید کننده در برابر همه مصرف کنندگان می توان به "مسئولیت مبتنی بر تسبیب" تمسک جست. مطابق ماده ۳۳۱ قانون مدنی، "هر کس سبب تلف مالی بشود باید مثل یا قیمت آن را بدهد و اگر سبب نقص یا عیب آن شده باشد باید از عهده نقص قیمت آن برآید." در نتیجه، تولید کننده محصول معیوب که سبب ورود خسارت به هر مصرف کننده ای شود، مسئول جبران خسارت وارده می باشد همچنین بر اساس ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹، "هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتهای یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می باشد." بر پایه این ماده نیز می توان چنین استنباط کرد که تولید کننده یا فروشنده کالای معیوب که با مصرف کننده زیان دیده رابطه قراردادی ندارد نیز ملزم به جبران خسارت وارده می باشد زیرا او با وارد کردن کالای معیوب به چرخه مصرف جامعه، سبب ورود خسارت شده است. ضمن آنکه می توان گفت که امروزه مقوله تکلیف تولید کنندگان در برابر مصرف کنندگان مبنی بر تولید کالای ایمن و سالم جزو مقوله نظم عمومی در آمده و تولید کننده در برابر عموم جامعه مسئول است. در فرضی که کالای معیوب از طریق چندین واسطه به مصرف کننده عرضه شده باشد بی آنکه

آن‌ها تغییری در کالا داده باشند، باز هم رابطه سببیت قطع نشده و هنوز هم تولیدکننده، مسئول است زیرا در نظام حقوقی ما، تعیین سبب متعارف برای تعیین عامل ورود زیان، بسیار مؤثر است و در فرض اخیر، وجود چند واسطه نمی‌تواند سبب متعارف بودن تولیدکننده را تحت‌الشعاع قرار دهد. در مورد تکلیف تولیدکننده به ارائه اطلاعات به افرادی غیر از خریدار مستقیم نیز می‌توان از همین مبنا استفاده کرد. به این ترتیب که عدم ارائه اطلاعات صحیح به مصرف‌کننده مستقیم (نخستین مصرف‌کننده)، برای تولیدکننده مسئولیت قراردادی به بار می‌آورد و عدم ارائه اطلاعات صحیح به سایر مصرف‌کنندگان، باعث مسئولیت مدنی وی می‌شود.

نظام مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر هرچند دایره مسئولیت تولیدکننده را به نحو قابل ملاحظه‌ای گسترش می‌دهد و کمبودهای نظام مسئولیت قراردادی را تا حدود زیادی رفع می‌نماید اما برای حمایت شایسته از مصرف‌کننده همچنان ناقص است زیرا بر اساس این نظام، مصرف‌کننده مکلف است تقصیر تولیدکننده را اثبات کند و گرنه در دعوی مسئولیت ره به جایی نمی‌برد. اثبات تقصیر نیز در بسیاری از موارد دشوار و گاه ناممکن است بویژه در جایی که مصرف‌کننده با دستگاه پیچیده تولید مواجه باشد. از این روست که برخی حقوقدانان، نظریه مسئولیت سازمانی یا مسئولیت موسسه را مطرح ساخته‌اند.^۱

ب) نظام مسئولیت محض

در این قسمت ابتدا به تعریف مسئولیت محض می‌پردازیم و سپس از دفاعیات موجه خواننده دعوی در برابر این مسئولیت سخن می‌گوییم.

ب-۱) تعریف

منظور از مسئولیت محض یا مسئولیت نوعی^۲ آن است که در صورت ورود خسارت به

۱. برای مطالعه بیشتر در این زمینه، ر.ک. به:

Mark Lonny, Tort Law, (London: Oxford, 2000), p.489.

۲. دکتر ناصر کاتوزیان با این استدلال که این نوع مسئولیت مبتنی بر تقصیر نیست، از این نوع مسئولیت، به مسئولیت نوعی تعبیر کرده‌اند. (ر.ک. به: ناصر کاتوزیان، حمایت از زیان‌دیده و مسئولیت ناشی از تولید در حقوق فرانسه، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۸، تابستان ۱۳۸۴، صص ۱۷۹ به بعد.)

مصرف کننده در نتیجه مصرف کالای معیوب، تولید کننده، مسئول جبران زیان است بی آنکه مصرف کننده برای گرفتن خسارت، مکلف به اثبات تقصیر تولید کننده باشد لذا اثبات بی تقصیری و نداشتن عمد، باعث معافیت تولید کننده نمی شود.

مسئولیت محض را نباید با فرض تقصیر یکی دانست و گفت که برای تولید کننده، فرض تقصیر می شود زیرا اولاً: نظام مسئولیت محض، رابطه خود را با مبنای تقصیر قطع کرده است؛ ثانیاً: در فرض مسئولیت مبتنی بر تقصیر، تولید کننده می تواند با اثبات این امر که عیب موجود در کالا منتسب به تقصیر او نبوده است، خلاف فرض تقصیر را اثبات کند در حالی که نظام مسئولیت محض مبتنی بر تقصیر نبوده و اثبات بی تقصیری تولید کننده نیز برای رهایی او از مسئولیت، کافی نیست. همچنین این مسئولیت را با مسئولیت مطلق نباید مترادف دانست زیرا در مسئولیت مطلق، شخص مطلقاً مسئول است حتی اگر رابطه سببیت میان فعل او و زیان وارده وجود نداشته باشد (مانند مسئولیت غاصب)، اما در مسئولیت محض ضرورتاً باید میان فعل خواننده دعوی و زیان وارده رابطه سببیت باشد و تنها اثبات تقصیر لازم نیست.

نظام مسئولیت محض از آنجا که دعوی جبران خسارت را برای زیان دیده تسهیل می نماید، در غالب مقررات بین المللی راجع به مسئولیت ناشی از تولید (مانند دستورالعمل اتحادیه اروپا) و قوانین ملی کشورها از جمله سوئیس پذیرفته شده است. رویه قضایی سوئیس نسبت به قانونگذار، در زمینه ایجاد نظام مسئولیت محض پیشگام بوده است تا اینکه در ۲۳ ژوئن ۱۹۹۳، مسئولیت محض تولید کننده برای نخستین بار به صورت یک متن قانونی درآمد. قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید سوئیس، مسئولیتی را بر تولید کننده تحمیل کرده است که تقصیر در آن شرط نبوده و از این رو، «مسئولیت محض» خواننده می شود. پس از این قانون، مجمع فدرال کنفدراسیون سوئیس در ۱۵ سپتامبر ۲۰۰۰ در راستای بند ۱ اصل ۹۵ و بند ۲ اصل ۱۱۸ قانون اساسی این کشور و با هدف حمایت از سلامت انسانها، حیوانات و تضمین ایمن و باکیفیت بودن محصولات دارویی شفافبخش، قانونی تحت عنوان «قانون فدرال راجع به محصولات دارویی و وسایل پزشکی»^۱ تهیه کرده

1. Federal Law on Product and Medical Devices.

و برای تولیدکننده قایل به مسولیت محض شده است.^۱ البته در قانون مسولیت ناشی از عیب تولید، صراحتاً از عبارت «مسولیت محض» استفاده نشده است اما با توجه به غرض قانونگذار در حمایت کامل از مصرف کننده و ایجاد نظام مسولیت بدون تقصیر از یک سو و تبعیت قانونگذار سوییس از دستورالعمل اتحادیه اروپا از سوی دیگر، می توان مسولیت محض تولیدکننده را استنباط کرد. مطابق ماده ۱ این قانون: «۱. شخصی که محصولی را تولید می کند (تولیدکننده) اگر محصول معیوب، سبب: الف: مرگ یا صدمه به شخص شود؛ ب: خسارات یا تخریب مالی شود که بر حسب طبیعت خود، از آن استفاده یا مصرف خصوصی شده و به شخصی که عموماً از آن استفاده خصوصی می کرده است؛ در برابر خسارت مسئول است.»

در حقوق ایران قانون مستقلاً راجع به مسولیت ناشی از عیب تولید وجود ندارد با این حال از قاعده فقهی "من له الغنم فعلیه الغرم" یعنی هر کس از کاری سود می برد باید زیانهای حاصل از آن را نیز تحمل کند، می توان نتایج زیر را استنباط کرد:

۱- تولیدکننده با توجه به نفعی که از ساخت و فروش محصول می برد باید زیان حاصل از آن را نیز تحمل نماید لذا برای تحقق کامل این هدف باید مصرف کننده را از اثبات تقصیر تولیدکننده معاف نماییم و این یعنی نظام مسولیت محض. ۲- از این قاعده می توان بطور غیرمستقیم به ناکارآمدی نظام مسولیت مبتنی بر تقصیر پی برد زیرا بسیاری از مصرف کنندگان زیان دیده که قادر به اثبات تقصیر تولیدکننده نیستند، ترجیح می دهند که بیهوده هزینه دادرسی نپرداخته و وقت خود را در دادگستری تلف نکنند؛ تولیدکنندگان بزرگ نیز از این شرایط بخوبی بهره برده و بخاطر پیچیدگی قوانین راجع به مسولیت مبتنی بر تقصیر، برغم سودی که از تولید برده اند خود را معاف از جبران خسارت زیان دیده می بینند.

هرچند در حقوق ایران، قانون مستقلاً راجع به مسولیت ناشی از تولید وجود ندارد اما نمی توان گفت که این نوع مسولیت در هیچیک از قوانین راجع به مصرف کننده مقرر نشده است زیرا از تبصره ماده ۱۴ قانون مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و

1. See: <http://www.Swiss medic.ch/file/pdf/hmg-english-new-version.pdf>.

آشامیدنی، اصلاح شده در سال ۱۳۶۷^۱، چنین برمی آید که تولیدکننده این مواد در برابر مصرف کننده، دارای مسئولیت محض بوده و برای الزام او به جبران زیان، کافی است اثبات شود که داروی فروخته شده صرفنظر از تقصیر یا عدم تقصیر تولیدکننده، معیوب بوده است. در مورد توزیع کننده نیز می توان چنین فرض کرد که چون او از تاریخ مصرف محصولات فوق الذکر اطلاع دارد دارای مسئولیت محض بوده و این امر ارتباطی با تقصیر او به معنای سنتی ندارد. البته این قانون را نمی توان به سایر موارد مشکوک تسری داد زیرا در حقوق ایران، اصل، بر مسئولیت مبتنی بر تقصیر بوده و مسئولیت محض را باید تنها در موارد مصرح قانونی به کار بست.

در مصوبه اخیر مجلس حمایت از حقوق مصرف کنندگان نیز از مسئولیت محض تولیدکننده - البته نه بالصراحه سخن به میان آمده است. این موضوع را می توان از لحن ماده ۲ استنباط کرد چرا که ماده مزبور، کلیه عرضه کنندگان کالا و خدمات (شامل تولیدکنندگان، واردکنندگان، فروشندگان، توزیع کنندگان و عرضه کنندگان خدمات) را مسئول صحت و سلامت کالا و خدمات عرضه شده و مسئول جبران کلیه خسارات ناشی از عیب یا عدم انطباق کالا یا خدمت می داند. با این حال چون این لایحه تاکنون بصورت قانونی در نیامده است، نمی توان آن را جزو متون قانونی و قابل استناد دانست.

ب-۲) دفاعیات موجه در برابر مسئولیت محض

بررسی نظام مسئولیت محض ممکن است باعث این تصور شود که تولیدکننده و فروشنده در دعوی خسارت، هیچ دفاعی ندارند و در همه حال مسئول جبران خسارت هستند. اما این تصور را باید از ذهن زدود زیرا هرچند اثبات عدم تقصیر، تأثیری در مسئولیت یا معافیت تولیدکننده و یا فروشنده ندارد اما مواردی برای معافیت این دو مقرر شده است. در حقوق سوییس، ماده ۵ قانون مواردی را برای معافیت تولیدکننده از مسئولیت برشمرده است. مطابق این ماده: «۱- تولیدکننده، مسئول نیست اگر اثبات نماید که: الف) او محصول را عرضه نکرده است؛ ب) با توجه به اوضاع و احوال عیب در زمانی که او کالا را

۱. این قانون در ۱۳۳۴/۳/۲۹ به تصویب رسید.

وارد عرضه توزیع کرده است، وجود نداشته است؛ ج) محصول نه توسط او برای فروش یا هر شکل دیگر توزیع با هدف تجاری ساخته شده و نه توسط او در جریان تجارت، ساخته و یا توزیع شده است؛ د) عیب به خاطر تبعیت (تولیدکننده) محصول از مقررات آمره مقامات عمومی است؛ ه) وضعیت علمی و فنی زمان عرضه محصول به گونه‌ای بوده است که امکان کشف عیب، وجود نداشته است.

۲- به علاوه، تولیدکننده مواد خام یا بخشی از محصول اگر ثابت کند که عیب مربوط به طراحی محصول است که در آن جزء ساخته شده به کار رفته و یا عیب ناشی از دستورالعمل‌های سازنده کالا است، مسؤول نیست.»

در مورد اینکه آیا تولیدکننده می‌تواند برای معافیت از مسئولیت یا دست کم کاهش آن، به اشتراک زیان دیده استناد نماید یا نه، قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید سوئیس، پاسخ صریحی به این پرسش نمی‌دهد اما با توجه به طبیعت مسئولیت محض و براساس نظام حقوقی سوئیس باید گفت اشتراک زیان دیده اگر به حدی باشد که باعث قطع رابطه سببیت شود می‌توان تولیدکننده را معاف دانست همچنین اگر اقدام زیان دیده بگونه‌ای باشد که ورود خسارت را عرفاً بتوان به فعل زیان دیده و عیب تولید منتسب نمود می‌توان با توجه به مفاد ماده ۷ قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید که می‌گوید: «اگر چند شخص به خاطر عیب ناشی از تولید مسئول باشند، منفرداً و مشترکاً مسئولند»، قائل به کاهش مسئولیت تولیدکننده شد. در کنار استدلال‌هایی که برای کاهش مسئولیت تولیدکننده مطرح کردیم می‌توانیم از بند ۱ ماده ۱۱ قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید استفاده کنیم که برای رفع موارد سکوت این قانون، به قانون تعهدات ارجاع داده است. مطابق بند ۱ ماده ۴۴ قانون تعهدات، اگر زیان دیده اعمالی انجام دهد که موجب ورود خسارت یا تشدید آن شود، قاضی می‌تواند خسارت را تقلیل داده یا اصلاً مورد حکم قرار ندهد.^۱ مجاز بودن کاهش مسئولیت تولیدکننده به استناد دخالت زیان دیده، باعث تفاوت حقوق سوئیس با دستورالعمل اتحادیه اروپا شده است با این حال تفاوت، چندان اساسی نیست زیرا دادگاه‌های سوئیس در موارد بسیار اندکی، مسئولیت خوانده را در این فرض کاهش

1. Art.44 "1. le juge peut réduire les dommages- intérêts ou même n'en piont allouer lorsque la partie lésée a consenti à l'augmenter ou qu'ils ont aggravé la situation du débiteur".

داده‌اند.^۱

اما در خصوص موارد معافیت تولیدکننده بر مبنای نظام مسئولیت محض در حقوق ایران باید گفت با توجه به خلأ قانونی موجود (به این موضوع حتی در لایحه اخیر نیز اشاره نشده است) در مورد میزان تأثیر عمل زیان‌دیده در مسئولیت تولیدکننده، تنها باید بر اساس اصول کلی به این مسأله پاسخ داد؛ به این ترتیب که: (۱) در موارد کوتاهی مصرف‌کننده در بازرسی کالا، ظاهراً تولیدکننده نمی‌تواند برای کاهش مسئولیت خود به فعل مصرف‌کننده استناد جوید، زیرا اعتماد به سلامت و ایمنی کالا و شرط بنایی سلامت محصول بویژه در جایی که تولیدکننده، تولیدکننده‌ای معروف است، را می‌توان نوعی رفتار متعارف میان مصرف‌کنندگان دانست خصوصاً آنکه در بسیاری از موارد مصرف‌کننده به علت نا‌آشنایی با مسایل فنی کالا از بازرسی آن طرفی بر نمی‌بندد و تنها به اعتبار تولیدکننده تکیه می‌کند. (۲) در مواردی که مصرف‌کننده، خود را در معرض خطر قرار می‌دهد و به علت معیوب بودن کالا و فعل خود او دچار خسارت می‌گردد مانند رانندگی با اتومبیل در حال مستی، به نظر می‌رسد که تولیدکننده می‌تواند با استناد به قاعده اقدام، بخشی از مسئولیت خود را بکاهد. البته این کاهش مسئولیت به خاطر تقصیر زیان‌دیده نیست زیرا در نظام مسئولیت محض سخن از تقصیر به میان نمی‌آید بلکه به خاطر آن است که زیان‌دیده با اقدام خود، بخشی از رابطه سببیت میان عیب موجود در کالا و ضرر وارده را قطع می‌کند با این حال وضع بگونه‌ای نیست که تولیدکننده کاملاً از مسئولیت معاف گردد.

(۳) در مواردی که مصرف‌کننده برغم هشدار تولیدکننده، از محصول مصرف‌نامتعارف و ناصحیح می‌کند و به خود خسارتی وارد می‌سازد چون میان فعل او و زیان وارده، رابطه سببیت متعارف^۲ وجود دارد ظاهراً باید مصرف‌کننده را مسئول زیان وارده دانست اما اگر کالا نیز معیوب باشد عادلانه آن است که به نسبت درجه تأثیر این دو عامل (اقدام مصرف‌کننده و عیب کالا) در وقوع خسارت، برای تولیدکننده نیز قایل به مسئولیت شویم.

1. William C.Haffman. Susanne Hill- Arming. Op.cit , 125.

2. Reasonable relationship.

بخش دوم- آثار اقتصادی پذیرش مسئولیت محض تولیدکننده

با گسترش نظریه اقتصاد باز و عملی شدن نظریه‌های راجع به آزادسازی تجارت و بازار، جهان تولید، به سرعت شاهد ظهور غول‌های صنعتی بود که با انحصار بازار، سودهای کلانی به دست می‌آوردند. علاوه بر این، پیچیده بودن فرآیند تولید باعث بروز این مشکل شده که اثبات تقصیر در تولید را برای زیان‌دیده تقریباً ناممکن می‌ساخت. از یک سو خسارت ناشی از تولید به سرعت در حال افزایش بود و از سوی دیگر تولیدکنندگان نیرومند با پناه گرفتن در سایه اصل مسئولیت مبتنی بر تقصیر، احتمال پیروز شدن خواهان را ضعیف می‌دانستند. قانونگذار سوئیسی برای مقابله با این معضل، تصمیم گرفت که با تحمیل مسئولیت محض بر تولیدکننده، بار اثبات تقصیر را از دوش مصرف‌کننده بردارد. می‌بینیم که افزایش روند صنعتی شدن جامعه سوئیس، زمینه را برای افزایش قوانین راجع به مسئولیت محض فراهم کرد.^۱ ایجاد نظام جدید مسئولیت، تولیدکنندگان را به تکاپو واداشت تا نهاد بیمه را وسیله‌ای برای تعدیل سختی مسئولیت محض قرار دهند. افزایش بیمه، نرخ بیمه را در این کشور شدیداً افزایش داد و این امر بر بالا رفتن قیمت محصولات، تأثیر مستقیم گذاشت اما تولیدکنندگان برای حفظ بازار و مشتریان خود، بر آن شدند که قیمت بیمه را در میان مشتریان، سرشکن کنند. پوشش بیمه در کشور سوئیس همانند غالب کشورهای اروپایی شامل خسارات بدنی و مالی و خسارت به محیط زیست شده اما خسارات اقتصادی (عدم‌النفع) را پوشش نمی‌دهد.^۲

خسارت اقتصادی در اکثر کشورها وارد نظام مسئولیت محض نشده و تحت پوشش بیمه نیز قرار نمی‌گیرد.^۳ شاید استثنایی بودن مسئولیت محض و خطر از بین رفتن ابتکار و فعالیت تولیدکنندگان، نظام‌های قانونی را به استثنا کردن خسارت عدم‌النفع واداشته است؛ وانگهی تحمیل کردن مسئولیت محض در این خسارت می‌توانست به افزایش سرسام آور نرخ بیمه و به تبع آن، قیمت کالاها منتهی گردد؛ نتیجه‌ای که مورد تأیید حقوقدان و

1. Alberto Caraliere, The Economic Impact of Product Liability and Product Safety Regulations in the European Union, in :www.unipv.it/websept/q4 2001 pdf), P.28

2. Schweizer Ruck, Op.cit , p.28

3. SEE: Http://www.swissre.com/internet/pwsfilpr.nsf, pp.1-4.

متخصصین اقتصاد نیست.

در مورد اینکه آیا می‌توان دعوای مسئولیت ناشی از عیب تولید را مستقیماً علیه بیمه‌گر اقامه نموده و از او مطالبه خسارت کرد یا نه، سه رویه مختلف در میان کشورهای اروپایی دیده می‌شود: در اسپانیا پاسخ این پرسش، مثبت است؛ در انگلستان امکان اقامه چنین دعوایی زمانی ممکن است که بیمه‌گذار خود معسر باشد؛ در سوئیس، علی‌الاصول باید علیه تولیدکننده طرح دعوا کرد اما در مورد خسارات ناشی از وسایط موتوری می‌توان دعوای مستقیم طرح نمود.^۱

این نکته را نیز بیفزاییم که مطابق قانون فدرال راجع به قرارداد بیمه،^۲ بیمه‌گر را باید فوراً از حادثه یا نیاز مطلع ساخت و تأخیر عمدی و توأم با سوءنیت می‌تواند به سقوط یا کاهش حق جبران خسارت منجر شود؛ البته بیمه‌گر باید اثبات کند که تأخیر بیمه‌گذار در اطلاع رسانی و اطلاع قبلی باعث افزایش مبلغ خسارت شده و در میان این دو رابطه سببیت وجود دارد.

مطابق نظام حقوقی ایران، در موارد نادری می‌توان برای تولیدکننده قایل به مسئولیت محض شد اما تغییر در تفکر قانونگذار و پذیرش این نوع مسئولیت می‌تواند به رعایت تعادل میان منافع تولیدکننده و مصرف‌کننده بینجامد؛ توضیح آنکه عادلانه‌ترین روش آن است که خسارت میان تولیدکننده و مصرف‌کننده توزیع شود. بدین ترتیب که ابتدا با پیش‌بینی کردن مسئولیت محض برای تولیدکننده، مسئولیت را بر او تحمیل کرد. تولیدکننده نیز ناگزیر می‌شود که محصولات خود را بیمه خسارت کند و حق بیمه را بر بهای کالا بیفزاید. این افزایش بها در میان مصرف‌کنندگان آن کالا سرشکن شده به نوعی مصرف‌کنندگان، عهده‌دار جبران خسارت ناشی از تولید می‌شوند. این فرآیند چند مرحله‌ای، به ایجاد تعادل میان منافع مصرف‌کننده و تولیدکننده می‌انجامد زیرا از یک‌سو تولیدکننده به خاطر سختگیری ناشی از مسئولیت محض، از فعالیت اقتصادی باز نمانده و تولید خود را کاهش نمی‌دهد و از سوی دیگر مصرف‌کننده با پرداخت مازاد بها، به تولید محصولات ایمن‌تر کمک می‌کند و در عین حال اثبات دعوای مسئولیت برای او

1. Ruck, Op. cit., P.32

2. Federal Law on the Insurance Contract.

تسهیل می‌گردد. به علاوه، تحمیل مسئولیت محض بر تولیدکننده ایرانی، او را به عرضه کالای سالم‌تر به بازار ترغیب می‌کند زیرا این نوع مسئولیت، نیروی بازدارنده‌تری نسبت به مسئولیت مبتنی بر تقصیر دارد توضیح آنکه مطابق مسئولیت مبتنی بر تقصیر، تولیدکننده زمانی مسئول است که با تجاوز از رفتار یک تولیدکننده متعارف و معقول، کالای معیوبی را روانه بازار کرده و باعث ورود خسارت به مصرف‌کننده شود اما پذیرش مسئولیت محض تولیدکننده، او را به صرف ورود خسارت و صرف نظر از ارتکاب یا عدم ارتکاب تقصیر مسئول می‌داند لذا می‌کوشد تا محصولی مرغوب‌تر را راهی بازار مصرف کند.

با این حال، سختگیری بیش از اندازه قانونگذار نیز می‌تواند تولیدکننده را به خاطر ترس از مسئولیت، از تولید بیشتر باز دارد از این رو توصیه می‌شود که در صورت وضع قانون خاص مسئولیت ناشی از عیب تولید در ایران، دامنه مسئولیت محض، محدود به خسارت‌های مالی و بدنی باشد و نه خسارت عدم النفع و خسارت معنوی.

فصل دوم - ارکان دعوی مسئولیت ناشی از عیب تولید

۱- موضوع دعوا

از آنجا که مسئولیت محض تولیدکننده ناشی از تولید محصولات معیوب است، لذا برای تعیین موضوع دعوا باید مفهوم محصول و عیب را روشن سازیم:

در حقوق سوئیس، مطابق ماده ۳ قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید: «محصولات در معنای این قانون شامل موارد زیر می‌شود:

الف) هر کالای منقول حتی اگر بخشی از مال منقول یا غیرمنقول را تشکیل دهد؛

ب) جریان الکتریسیته؛

ج) محصولات کشاورزی موجود در خاک، دامداری، ماهی پرورشی و بازی‌ها (اسباب‌بازی‌ها) مشروط بر آنکه مراحل ابتدایی فرآوری را طی کرده باشند.»

نقدی که بر این ماده وارد است آن است که در مورد برخی اموال غیرمنقول نظیر ساختمان نیز می‌توان مسئولیت محض را لحاظ کرد و منطقی برای استثنای آن از شمول مفهوم محصول دیده نمی‌شود.

در حقوق ایران، بنظر می‌رسد با توجه به نبودن مانع قانونی، می‌توان کالای منقول و غیرمنقول، محصولات کشاورزی و جریان الکتریسیته را به عنوان موضوع دعوی مسئولیت به شمار آورد.

موضوع بسیار مهم دیگری که باید در مورد موضوع دعوا بدان پرداخت، بیان مفهوم عیب است زیرا تبیین این مفهوم می‌تواند ما را در تشخیص کالای معیوب از سالم یاری کند. در حقوق سوییس ماده ۴ قانون قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید در مورد مفهوم عیب مقرر می‌دارد: «۱- محصول، اگر ایمنی‌ای که شخص استحقاق انتظار آن را با در نظر گرفتن تمام اوضاع و احوال دارد، تأمین نکند، معیوب است. (در لحاظ کردن اوضاع و احوال) بویژه باید به موارد زیر توجه کرد: الف) شیوه‌ای که محصول از آن طریق به عموم عرضه می‌شود؛ ب) استفاده‌ای که می‌توانسته است بطور متعارف از محصول شود؛ ج) زمانی که محصول در چرخه توزیع قرار گرفته است.

۲- صرف اینکه ممکن است محصول بهتری در چرخه توزیع اقتصادی قرار بگیرد، دلیلی بر معیوب بودن محصول نیست.»

اما در حقوق ایران، ماده‌ای به تعریف عیب یا بیان مصادیق آن نپرداخته و ماده ۴۲۶ قانون مدنی، بدون ارائه تعریف، تشخیص عیب را به عرف و عادت محول کرده است. البته در فقه، تعریف مشهوری از عیب به عمل آمده است. مطابق این تعریف، عیب عبارت است از «هر فزونی و کاستی از اصل خلقت»^۱، اما از آنجا که در مورد بسیاری از کالاها چیزی به نام اصل خلقت وجود ندارد تا بر اساس آن بتوان عیب یا سلامت کالا را تشخیص داد، لذا نمی‌توان به این تعریف بسنده نمود^۲ و قانونگذار ما باید تعریفی صریح از عیب ارائه دهد.

علاوه بر تعریف عیب باید معیار شناسایی آن نیز مشخص شود. در حقوق سوییس با استفاده از قسمت آخر بند ۱ ماده ۱۹۷ قانون تعهدات، می‌توان دو معیار کاهش در ارزش اقتصادی و کاهش انتفاع را به عنوان ملاک‌های تشخیص عیب معرفی کرد چرا که مطابق

۱. ر.ک. به: محقق حلی، شرایع الاسلام، ص ۲۹۱.

۲. ناصر کاتوزیان، پیشین، ص ۶۸.

بند مزبور «... بایع ... در مورد ... عیوبی که از نظر مادی یا حقوقی، ارزش مبیع یا فایده منظور از آن را از بین می‌برند و یا آن دو را به میزان قابل توجهی تقلیل می‌دهند ضامن است.» به نظر می‌رسد در حقوق ایران، دو معیار ((نقص موثر در ارزش)) و ((نقص مؤثر در بهره‌مندی از کالا)) را می‌توان برای شناسایی عیب کالا استخراج کرد. توضیح آنکه برخی فقها، هر آنچه که از ارزش کالا می‌کاهد را عیب دانسته‌اند.^۱ همچنین می‌توان مبنای گرفتن ارزش در اختیار عیب را نقص در ارزش دانست. در مورد نقص در بهره‌مندی از کالا نیز باید گفت که این معیار در برخی قوانین ما ذکر شده است از جمله ماده ۴۷۹ قانون مدنی مقرر می‌دارد «عیبی که موجب فسخ اجاره می‌شود عیبی است که موجب نقصان منفعت و صعوبت در انتفاع باشد» که از این معیار می‌توان در تشخیص معیوب بودن محصول نیز بهره برد.

به رغم این تفاسیر باید گفت که قانونگذار ما بهتر است با وضع قانونی خاص، بر این موارد تصریح کند تا از تشتت آرا جلوگیری شود. لازم به ذکر است که در بند د ماده ۱ مصوبه اخیر مجلس در مورد حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان دو معیار نقص ارزش اقتصادی کالا یا خدمات و یا عدم امکان انتفاع متعارف از آنها برای تشخیص عیب مقرر شده‌اند.

۲. طرفین دعوای مسئولیت

در حقوق سوییس به استناد بند ۱ ماده ۱ قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید که تولیدکننده را در برابر خسارت و صرفنظر از اینکه شخص زیان‌دیده با او رابطه قراردادی دارد یا نه، مسئول می‌داند، می‌توان نتیجه گرفت که (۱) خریدار مستقیم محصول معیوب، (۲) مصرف‌کننده‌ای که کالا را با واسطه به دست آورده و با تولیدکننده رابطه قراردادی ندارد و (۳) هر شخص ثالثی که از محصول معیوب آسیب دیده است، می‌تواند به عنوان زیان‌دیده، خواهان دعوای مسئولیت ناشی از تولید باشد. البته از ظاهر قسمت ب بند ۱ ماده ۱ که برای تولیدکننده در برابر مصرف‌کننده خصوصی قائل به مسئولیت شده است،

۱. ر. ک. به: سیدمحمد کاظم یزدی، حاشیه بر مکاسب، جلد ۲، ص ۲۰۳.

چنین بر می آید که چون در این بند، به قید «مصرف» تصریح شده است لذا شخص ثالثی که بدون مصرف کالا، آسیب دیده است نمی تواند بر مبنای نظام مقرر در این قانون طرح دعوا کند.

این ایراد قوی به نظر می رسد اما در مقام رد آن می توان گفت که هدف مقنن از وضع قانون، تأکید بر حق سلامت و امنیت عموم افراد جامعه در قبال توزیع محصول معیوب است و قید مصرف در بند ۱ ماده ۱ به عنوان قید غالب ذکر شده است؛ وانگهی از بند ۱ ماده ۱ قانون راجع به محصولات دارویی و وسایل پزشکی که هدف قانون را حمایت از سلامت انسانها قید کرده است می توان دریافت که اشخاص ثالث که از کالای معیوب بدون استفاده آن نیز زیان دیده اند، حق طرح دعوی مسئولیت محض دارند.

در کنار خواهان باید خواننده دعوا را نیز مشخص ساخت. بی گمان تولید کننده می تواند یکی از خوانندگان دعوی مسئولیت محض باشد زیرا او بوده است که به رغم داشتن امکان بازرسی کالا و رفع عیب آن، محصول معیوب و خطرناک را وارد چرخه توزیع ساخته است.

تولید کننده بنا به ماده ۲ قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید عبارت است از:

الف) شخصی که یک کالا تمام شده یا مواد خام یا بخشی از کالا را ساخته است؛

ب) هر شخصی که خود را از طریق چسباندن نام، علامت تجاری یا دیگر علائم مشخص کننده، تولید کننده معرفی می کند؛

ج) هر شخصی که محصولی را با هدف فروش، اجاره یا کرایه یا دیگر اشکال توزیع، وارد جریان تجارت می کند.

همچنین مطابق بند ۲ همین ماده: «اگر تولید کننده محصول قابل شناسایی نباشد هر شخصی که محصول را عرضه داشته است، تولید کننده تلقی می شود تا آنجا که او ظرف مهلت معقولی بعد از دریافت تقاضا، نام تولید کننده یا شخص دیگری که کالا را به او عرضه کرده است، به شخص زیان دیده معرفی کند.» بند ۳ این ماده نیز می گوید: «بند ۲ برای تولیداتی که وارد کننده آن نمی تواند شناسایی شود، حتی اگر نام تولید کننده روی محصول شناخته شود، اعمال می گردد.»

از مجموع بندهای سه گانه ماده ۲ می توان استنباط کرد که امکان اقامه دعوی مسئولیت محض علیه تولید کننده، فروشنده و عرضه کننده کالا بر حسب مورد وجود دارد. برای مثال اگر تولید کننده گمنام بوده و عرضه کننده به خاطر علامت تجاری مشهور خود به عرضه کالا پرداخته و مصرف کننده نیز با اعتماد کردن به همین علامت، محصول معیوب را استفاده کرده و زیان دیده باشد می تواند علیه عرضه کننده طرح دعوا نماید. فروشنده ای هم که کالا را بصورت سر بسته خریده و از عیب کالا مطلع نبوده است نیز می تواند علیه تولید کننده، بر مبنای مسئولیت محض طرح دعوی کند.

رویه قضایی سوییس نیز در همین جهت شکل یافته است. برای مثال در پرونده ای^۱، دندان پزشکی در مطب خود از دو صندلی تاشو استفاده می کرد که توسط یک تولید کننده ایتالیایی در ایتالیا ساخته شده و از یک وارد کننده سویسی خریداری شده بود. یکی از صندلی ها به خاطر عیب تولید، شکست و باعث آسیب به ستون فقرات یک بیمار گردید. دادگاه رأی داد که وقتی یک محصول جدید برای فروش پیشنهاد می شود، فروشنده هر چند سازنده محصول نیست اما از آنجا که کالا از تولید کننده ای نا آشنا به دست فروشنده رسیده است او مکلف است از طریق بازرسی کالا از سلامت و ایمنی آن مطمئن شود و گرنه مسئول است.^۲

در حقوق ایران، با توجه به سکوت قانون باید طرفین دعوا را بر اساس اصول و قواعد کلی حاکم بر مسئولیت، مشخص کرد. بر مبنای اصول حقوقی می توان تمام کسانی که در جریان تولید و توزیع و فروش کالای معیوب دخیل بوده اند را خواننده دعوا قرار داد زیرا برخی از آنان مثل فروشنده را می توان بر پایه نقض تعهد قراردادی (تعهد به تحویل کالای سالم) مسئول دانست و تولید کننده و توزیع کننده را بر مبنای وجود رابطه سببیت متعارف میان اقدام آنان و ورود زیان، مسئول قلمداد کرد. در مورد خواهان دعوا باید گفت که مطابق ماده ۲ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب ۱۳۷۹، ذینفع دعوا یا نماینده قراردادی یا قانونی او باید به اقامه دعوا مبادرت ورزد. در

۱. این پرونده در حقوق سوییس به پرونده Folding Chair Case معروف شده است.

2. Rünk, Op.cit., p.24

دعوی مسئولیت ناشی از عیب تولید، نخستین مصرف کننده یا نماینده او، براساس رابطه قراردادی که با طرف دیگر قرارداد دارد (تولید کننده یا فروشنده) و سایر مصرف کنندگان یا نمایندگان آنها بر پایه مسئولیت مدنی، می تواند طرح دعوا کنند.

اگر دعوا علیه تولید کننده، توزیع کننده و فروشنده طرح شود، بهتر است برای حمایت شایسته از مصرف کننده، برای این سه، قایل به مسئولیت تضامنی شد تا هر یک از آنها در برابر مصرف کننده، مکلف به پرداخت کل زیان وارد شده باشد و مصرف کننده با اعسار هر یک از آنان مواجه نشود؛ البته چون تولید کننده با وارد ساختن کالای معیوب به چرخه مصرف، عامل اصلی این زیان به شمار می آید می توان به توزیع کننده و فروشنده این امکان را داد که در صورت پرداخت خسارت به مصرف کننده، به تولید کننده مراجعه نمایند تا از این طریق، خسارت در نهایت بر تولید کننده تحمیل شود. این امکان بویژه در جایی مطرح است که فروشنده محصول را سر بسته خریداری کرده و از عیب کالا مطلع نیست. لایحه اولیه حمایت از حقوق مصرف کنندگان (در ماده ۲)، برای عرضه کنندگان (شامل تولید کننده، فروشنده، عرضه کننده خدمات، وارد کننده و توزیع کننده) کالا یا خدمات معیوب در برابر مصرف کننده زیان دیده، منفرداً و متضامناً مسئولیت قائل شده بود اما در لایحه ای که جدیداً به تصویب مجلس رسیده است، عرضه کنندگان در برابر زیان دیده، مشترکاً و به میزان تقصیر مرتکب شده، مسئول جبران خسارت هستند.

در مواردی که فروشنده با علم به معیوب بودن کالا آن را از تولید کننده خریداری کرده و بدون اطلاع رسانی از معیوب بودن محصول، آن را در اختیار مصرف کننده قرار می دهد، این پرسش مطرح می گردد که آیا فروشنده پس از جبران خسارت مصرف کننده می تواند به عامل اصلی خسارت یعنی تولید کننده رجوع کند؟ در پاسخ می توان از دو راه استدلال کرد: اول آنکه قاعده اقدام در اینجا به ضرر فروشنده آگاه از عیب کالا، جریان یافته و تولید کننده را از جبران خسارت فروشنده معاف می کند. اما راه حل دوم که عادلانه به نظر می رسد آن است که تولید کننده و فروشنده هر دو مسبب ورود این خسارت بوده اند لذا باید خسارت را به نسبت میزان سهم هر یک در ورود خسارت، تعیین نمود. بنابراین تولید کننده می تواند در برابر دعوی فروشنده برای مطالبه خسارت، به علم و مشارکت او

در ورود خسارت استناد جسته و با کسر میزان مشارکت فروشنده، مابقی مبلغ را به او بپردازد. این راهکار علاوه بر آنکه با اصول حقوقی ما سازگار است، فروشنده عالم به عیب محصول را تنبیه کرده و او را از فروشنده ناآگاه متمایز می‌کند.

خواهان دعوی مسئولیت ناشی از عیب تولید برای پیروزی در دعوا باید معیوب بودن کالا در زمان تحویل، ورود زیان و رابطه سببیت میان دو عنصر اول را اثبات کند. البته در نظام مسئولیت مطلق تولیدکننده که بر اساس آن، تولیدکننده صرفنظر از معیوب بودن یا نبودن کالا و به صرف تولید و طراحی آن، مسئول است، وجود رکن رابطه سببیت ضروری نیست^۱ اما مطابق نظام مسئولیت محض، اثبات این رابطه برای نتیجه دادن دعوی مسئولیت محض، ضروری است؛ همچنانکه در حقوق سوییس اینگونه است^۲. به علاوه، خواهان باید اثبات کند که خواننده دعوا، تولیدکننده یا عرضه‌کننده (فروشنده) کالا می‌باشد.

در مورد عیب کالا این نکته را بیفزاییم که عیب گاه ناشی از اطلاعات نادرست و خلاف واقع است و گاه مربوط به عیب در طراحی یا ساخت چنانکه معیوب بودن مواد به کار رفته در یک محصول می‌تواند باعث خسارت شود. دادگاه‌های سوییس در این زمینه رأی‌هایی صادر کرده‌اند^۳ که به نمونه‌ای از آن‌ها اشاره می‌کنیم: پیمانکاری با قرارداد دو حلقه آهن و استفاده از بتون تقویت شده، بخشی از مصالح ساختمانی را آماده کرده بود. به علت عیب در طراحی و ساخت، یکی از حلقه‌های آهن در خلال جابجایی بتون‌ها در رفته و پای کارگری را مصدوم ساخت. دادگاه سازنده اجزاء بتون را مسئول شناخته و چنین رأی داد: باید زمینه‌ای برای بازرسی بتون فراهم شده و یا اگر تولیدکننده نمی‌توانست یا نمی‌خواست که امکان این بازرسی و امتحان را فراهم کند باید یک سیستم ایمن‌تر برای استفاده از اجزاء بتون به کار می‌گرفت.

در حقوق ایران مطابق اصول حقوقی، اثبات ارکان زیردر دعوی مسئولیت ناشی از عیب تولید، ضروری است: الف) مواردی که مبنای دعوا، مسئولیت قراردادی باشد، این ارکان باید به اثبات برسد: ۱) میان مصرف‌کننده و خواننده دعوا، رابطه قراردادی صحیح

1. Prosser, Torts, vol.4, 1971, P.23

2. Swiss Re, Product Liability in Europe, (Zurich: Swiss Reinsurance Company, 1996).

3. Rünk op cit, P.24.

وجود دارد؛ ۲) خواننده دعوا، تولیدکننده یا فروشنده کالای معیوب است؛ ۳) کالا معیوب بوده است؛ ۴) میان عیب کالا و زیان وارده، رابطه سببیت وجود دارد. ب) مواردی که مبنای دعوا، مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر باشد باید ارکان زیر اثبات شود: ۱) خواننده دعوا، تولیدکننده کالا است؛ ۲) در کالا عیبی وجود دارد؛ ۳) عیب کالا ناشی از تقصیر تولیدکننده در مرحله طراحی یا تولید یا عرضه کالا بوده است؛ ۴) از کالای معیوب، زیانی وارد شده است؛ ۵) میان فعل تولیدکننده و زیان وارده، رابطه سببیت وجود دارد. ج) مواردی که مبنای دعوا، مسئولیت محض است باید ارکان زیر به اثبات برسد: ۱) خواننده دعوا، تولیدکننده یا فروشنده یا عرضه کننده کالا است؛ ۲) در کالا عیبی وجود داشته است؛ ۳) عیب در زمان تحویل به مصرف کننده موجود بوده و ناشی از طراحی یا تولید یا عرضه نامطلوب محصول بوده است؛ ۴) زیان وارده ناشی از این عیب است.

۳. مورد مطالبه

در حقوق سوییس، نظام مسئولیت محض با محدودیت‌هایی روبرو بوده تنها امکان مطالبه خسارات بدنی و مالی از طریق نظام مسئولیت محض وجود دارد و زیان‌دیده برای مطالبه خسارات معنوی و اقتصادی (عدم‌النفع) مکلف است که بر مبنای مسئولیت مبتنی بر تقصیر (قواعد مندرج در قانون تعهدات) اقدام کرده و تقصیر تولیدکننده را اثبات نماید.^۱ فلسفه این تفکیک - که در قوانین بسیاری از کشورها نیز دیده می‌شود - آن است که گسترش نامحدود و سختگیرانه مسئولیت محض، تولیدکننده را دچار احتیاط کرده و از اقدام به تولید محصول بیشتر باز می‌دارد. از این روست که مسئولیت محض منحصر به مطالبه خسارت مالی و بدنی شده است اما برای آنکه عدم‌النفع و زیان معنوی مصرف کننده نیز بدون جبران نماند، به او اجازه داده شده است که از نظام مبتنی بر تقصیر بهره ببرد. از دیگر محدودیت‌هایی نظام مسئولیت محض در حقوق این کشور آن است که خسارات وارد به خود کالای معیوب، مشمول مقررات این قانون نمی‌شود و تابع مسئولیت مبتنی بر تقصیر است یعنی اگر به خاطر عیب موجود در کالا، علاوه بر مصرف کننده، خود

1. See: <http://www.Swissre.com/INTERNET/pwsfilpr nsf,.P.43>.

کالا نیز خسارت ببیند، تنها خسارت وارد بر مصرف کننده مشمول نظام مسئولیت محض می باشد. مطابق بند ۲ ماده ۱ قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید، «تولید کننده در برابر خساراتی که به خود محصول معیوب وارد شده است، مسئول نخواهد بود» همچنین خسارات ناشی از حوادث هسته ای بنا به صریح بند ۳ ماده ۱۱ این قانون، مشمول نظام مسئولیت محض مقرر در قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید نمی گردد.

در حقوق ایران، قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۱۳۳۴/۳/۲۹ بطور مطلق از «جبران خسارت وارده» نام برده و این اطلاق، علاوه بر آنکه شامل هر زیان دیده ای می شود، هر نوع خسارت ناشی از مصرف این مواد مانند هزینه درمان و بیکاری و نقص عضو و مرگ را در بر می گیرد. اما در مورد سایر محصولات معیوب باید از قواعد عمومی حاکم بر مسئولیت استفاده کرد به این ترتیب که بر مبنای ماده ۳۳۱ قانون مدنی و ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی، عامل مقصر ورود زیان، مکلف به جبران خسارت مادی و معنوی است؛ همچنین از حکم ماده ۲۲۶ این قانون نیز می توان در جبران خسارت ناشی از نقض تعهد قراردادی تولید کننده در برابر مصرف کننده قراردادی بهره برد. این خسارات، مطلق بوده و هر نوع خسارت بدنی و مالی را شامل می شود در مصوبه مجلس راجع به حمایت از حقوق مصرف کنندگان، عرضه کننده کالا یا خدمات معیوب، نسبت به کلیه خسارات مادی و معنوی وارده به مصرف کننده زیان دیده مسئولیت محض دارد که البته به خاطر گسترده بودن دامنه آن و تسری مسئولیت محض به خسارات معنوی، قابل انتقاد به نظر می رسد.

جمع بندی و ملاحظات

الف) با توجه به معایب نظام مبتنی بر تقصیر (چه مسئولیت قراردادی و چه مسئولیت مدنی)، تأکید بر مسئولیت محض تولید کننده و فروشنده، و وضع قوانین خاص در این زمینه در کشورهای مختلف از جمله سوییس، از جدیدترین راهکارهای اتخاذ شده برای حمایت بهتر از حقوق مصرف کننده است. در کشور ما برغم نیاز مصرف کنندگان به حمایت قانونی، جز در مواردی خاص، هنوز قانونی برای مسئولیت محض تولید کنندگان وضع

نشده و لایحه حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان از سال ۱۳۷۲ تا کنون به متن قانونی تبدیل نشده است. لذا وضع قانونی خاص در این زمینه پیشنهاد می‌شود. در نظام حقوقی ایران، مسئولیت مبتنی بر تقصیر همچنان جایگاه خود را به عنوان اصل حفظ کرده و بر روابط تولیدکننده و مصرف‌کننده نیز حاکم است امری که نمی‌تواند حقوق مصرف‌کننده را در دعاوی مسئولیت ناشی از عیب تولید تأمین نماید و قانونگذار ما ناگزیر خواهد بود که به تبعیت از گرایش جهانی به سمت پذیرش مسئولیت محض تولیدکننده، این نظام را بر دعاوی مسئولیت ناشی از عیب تولید، حاکم سازد.

ب) رویه قضایی می‌تواند در کنار قانونگذار، در ایجاد و بالندگی مسئولیت محض تولیدکننده نقشی مؤثر داشته و پیش از تصویب قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید، زمینه‌های پذیرش این نظام را فراهم سازد. در شرایط کنونی، رویه قضایی ایران، خود را تابع مطلق قانونگذار دانسته و از پویایی و ایجاد راهکارهای جدید و مصلحت‌گرایانه غافل آمده و نقش چندانی در برقراری زمینه مسئولیت محض تولیدکننده ایفا نکرده است.

ج) در مصوبه اخیر مجلس در مورد حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان در برابر عرضه کالا یا خدمات معیوب - که با ایراداتی از سوی شورای نگهبان مواجه شده است - شاهد نکات مثبتی چون قائل شدن مسئولیت محض - البته نه بالصراحه - برای عرضه‌کننده، تعریف دقیق عیب و ارائه معیاری کامل برای تشخیص آن هستیم اما از برخی جهات مانند تسری مسئولیت محض به خسارات معنوی - که باعث سنگین‌تر شدن مسئولیت عرضه‌کنندگان می‌شود - سکوت نسبت به قانون حاکم بر دعوی در دعاوی بین‌المللی و قائل شدن مسئولیت اشتراکی برای عرضه‌کننده به جای مسئولیت تضامنی، عدم پیش‌بینی موارد معافیت تولیدکننده از مسئولیت؛ از جمله نقاط ضعف لایحه محسوب می‌شوند.

منابع

- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۴)؛ *ضمان قهری*، جلد ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- _____ (۱۳۸۴)؛ "حمایت از زیان‌دیده و مسوولیت ناشی از تولید در حقوق فرانسه"، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، شماره ۶۸، تابستان.
- _____ (۱۳۸۱)؛ *عقود معین*، جلد ۱، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- _____ (۱۳۸۱)؛ *مسوولیت ناشی از عیب تولید*، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- منتقمی، فروغ (۱۳۷۳)؛ "کاستی‌های موجود در نظام کنونی حمایت از مصرف‌کننده"، مقاله ارائه شده در همایش روز ملی حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، ۹ اسفند.
- انصاری، شیخ مرتضی، *المکاسب*.
- نجفی، محمد باقر (صاحب جواهر)، *جواهرالکلام*، جلد ۲۳.
- یزدی، سید محمد کاظم، *حاشیه بر مکاسب*.
- Caraliere Alberto, The Economic Impact of Product and Product Safety Regulations in the European Union, Available at: www.unipv.webdept/14_2001.pdf.
- Duintjer Harry Tebbens, (1979); *International Product Liability*, Sijthoff & Noordhoff International Publishers.
- Haffman William, C. and Hill, Arning Susanne (1994); *Guide to Product Liability in Europe*, Deventer- Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers.
- Lonny Mark and Tort Law (2000); London: Oxford.
- Noel Dix, W. J. and Phillips Jerry (1981); *Product Liability*, West Publishing Co.
- Rück Schweizer, Product Liability Claims in Europe, Available at: www.fibl.org/English/shop/terms1.pGp.
- Simons (1994); *Directory of European Lawyers*.
- Swiss Re (1996); *Product Liability Claims in Europe*, Swiss Reinsurance Company.
- [Http://www.Swiss.medic.ch/files/pdf/HMG-English-New-version](http://www.Swiss.medic.ch/files/pdf/HMG-English-New-version).
- [Http://www.Swiss.Com/INTERNET/pws_filpr.nsf](http://www.Swiss.Com/INTERNET/pws_filpr.nsf).
- [Http://www.Swiss.Com/practice/product_liability/publications/pdf](http://www.Swiss.Com/practice/product_liability/publications/pdf).
- [Http://64.233.187.104/Search?q=Cache](http://64.233.187.104/Search?q=Cache).
- www.rsx.co.uk/risk-index.

www.bakernet.com/nr/Bakrnet/templates/displayattorney.asp?tmkprid=557-12k.

www.amcham.ch/publications/m-obligations.htm-39k.

www.euro.dell.com.

www.ariationlawcrop.com/content/intlairline.html-59k.

www.bakernet.com/e-commerce/Doing%20E-Commerce%20in%20Europe/Switzerland.pdf.